

Beze zbytku a bez přečtení spálit

Brod Kafkovým editorem
Jiří Soukup

Že je [tj. své dílo, JS] přesto zavrhl, má svůj důvod [...] ve skutečnosti, že na toto dílo (aniž by to však byl kdy vyslovil) kladl nejvyšší náboženská měřítko, jimž však nikdy nemohlo do-
stát. [...] Tím si sám pro sebe vysvětluji Kafkův negativní postoj k vlastnímu dílu. [...] Pokud odmítám vykonat tento herostratovský čin, který ode mě můj přítel požaduje, mám pro to ty nejpádňější důvody. [...] Věděl o mé fanatické úctě, kterou jsem projevoval každému jeho slovu a jež mě vedla k tomu, že jsem nezahodil byt' sebemenší lístek, jedinou pohlednici, kterou jsem od něho dostal.¹

Max Brod si za svůj životní závazek předsevzal učinit Franze Kafku a jeho dílo veřejně známým.² Svůj záměr začal uskutečňovat již za Kafkova života, kdy se dostal také k redakci několika jeho textů. Záhy po Kafkově smrti (1924) pak citovanými argumenty vysvětloval motivy, které jej vedly k tomu, že nesplnil jeho poslední přání a rozhodl se jeho pozůstalost nezničit, ale vydat.

Brod se tak z pozice nejbližšího Kafkova přítele a (selhávajícího) vykonavatele jeho posledního přání sám ujal role editora jeho nevydaného díla. Přítomná studie bude sledovat způsoby, jakými Max Brod zacházel s Kafkovou pozůstalostí. Na počátku stojí Brodovo rozhodnutí nesplnit Kafkovo poslední přání, jímž se měly završit Kafkovy autocenzurní snahy podmíněné oněmi „nejvyššími náboženskými měřítky“, jež kladl na své texty. Brod přitom hovoří o své „fanatické úctě“ ke Kafkovu dílu, která jej vede k rozhodnutí zachránit je a ke snaze zpřístupnit jeho texty všem čtenářům. Brodovo úsilí přítelovy prózy vydat – jak si také sám uvědomuje – stojí v kontrastu ke Kafkově „negativnímu postoji“ k vlastním textům, ústícímu v opakované ničení vlastních rukopisů, i v kontrastu ke Kafkově odmítání jakýchkoli zásahů do vlastních literárních prací. Bližší rozbor široké škály Brodových edičních úprav Kafkových rukopisů pak v mnoha odstínech tematizuje neostrou hranici mezi edičními a v širším smyslu cenzurními zásahy: škála těchto úprav se nevyčerpává editorovými vstupy do podoby interpunkce a členění textů, ale pohybuje se od vytěsňování textů fragmentární povahy, vedeného snahou ukázat „velkou epickou formu“ a uzavřenost Kafkova díla, až po zásahy Brodem samým označované jako „cenzurní“, jež záměrně mění významovou rovinu textu. Vnímání intervencí, jež Max Brod při přípravě edic Kafkova díla provedl, se v čase proměňuje – Brodovými současníky byly tyto úpravy chápány odlišně než pozdějšími recipienty. Brod, který svou edicí na určitou dobu

1) Max Brod: „Franz Kafkas Nachlaß“, *Die Weltbühne* 20, 1924, č. 29, s. 106–109, zde s. 106–107.

2) Srov. Joachim Unseld: *Franz Kafka. Ein Schriftstellerleben. Die Geschichte seiner Veröffentlichungen. Mit einer Bibliographie sämtlicher Drucke und Ausgaben der Dichtungen Franz Kafkas 1908–1924*, Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag 1984, s. 20–21.

kanonizoval Kafkovy texty i jejich čtení, bránil svou edici (a spolu s tím i vlastní obraz editora a vykladače Kafkových textů, který jim rozumí nejnáležitěji) mimo jiné tím, že zneprístupnil Kafkovy rukopisy pro jiné edice, tedy také pro jiná, v Brodově perspektivě „nekanonická“ čtení. Brod tak touto strategií – do značné míry vědomě – překračuje roli editora směrem k vykladači a spoluautorovi, což má nutně svůj dopad i na čtení Kafky v pozdější době.³

Poslední přání

Nejmilejší Maxi, poslední prosba: všechno, co se najde v mé pozůstalosti (tedy v knihovně, prádelníku, psacím stole doma i v kanceláři, nebo kam všude mohlo být něco zaneseno a Tebe to napadne), ať už deníky, rukopisy, dopisy, cizí i vlastní, kresby atd., beze zbytku a bez přečtení spálit, stejně tak všechno napsané nebo nakreslené, co máš Ty nebo jiní, jež o to mým jménem požádej. U dopisů, které Ti nebudou chtít předat, ať se alespoň zaručí, že je spálí sami.⁴

Ze všeho, co jsem kdy napsal, platí jen knihy: *Ortel*, *Topič*, *Proměna*, *Kárný tábor*, *Venkovský lékař* a povídka: *Umělec v hladovění*. [...] Naproti tomu všechno ostatní, co jsem napsal a někde to leží [...] **bez výjimky**, nakolik je možné to dostat nebo prosbami od adresátů vymoci (většinu adresátů znáš, jde hlavně o paní Felici M., paní Julii, roz. Wohryzkovou, a paní Milenu Pollakovou, zvlášť nezapomeň na těch pár sešitů, které má paní Pollaková) – toto všechno je nutno **bez výjimky a nejraději bez čtení** (nebráním Ti sice, abys do toho nahlédl, nejmilejší by mi ovšem bylo, kdybys to nedělal, rozhodně se však do toho nesmí dívat nikdo jiný) – toto všechno je nutno bez výjimky spálit, a abys to udělal co nejdřív, o to Tě prosím.⁵

Kafka zaznamenal svou poslední vůli nejméně třikrát: na dvou nedatovaných lístcích uvedené formulace (pozdější z nich byla psaná tužkou) našel po jeho smrti Brod v Kafkově psacím stole „mezi mnoha jinými papíry“; třetí, nejranější formulace, kterou Kafka napsal na navštívenku, se nedochovala. Formální, úředně platnou závěť Kafka nezanechal.

Jak známo, Brod Kafkovo poslední přání vše „beze zbytku a bez přečtení spálit“ nesplnil. Na samém počátku osudů Kafkovy pozůstalosti tak stojí Brodovo rozhodnutí ignorovat přání, jímž se měly završit Kafkovy snahy představující nejvyšší formu autocenzury,

3) Obsáhlou problematiku představuje též institucionální cenzura Kafkových prací, především ze strany autoritativních režimů, a opatření postihující osud Kafkových rukopisů. Zkoumání těchto zásahů překračuje rozsah i zaměření přítomné studie; na některé z nich tak bude poukázáno pouze ve vztahu k tomu, jaký dopad měly na Brodovy edice. Pro přehled literatury k tématu viz zejména Manfred Engel, Bernd Auerochs (eds.): *Kafka-Handbuch. Leben - Werk - Wirkung*, Stuttgart, Metzler 2010, s. 537–548.

4) Franz Kafka Maxi Brodovi na podzim či v zimě 1921, in Franz Kafka: *Dopisy přátelům a jiná korespondence*, Dílo Franze Kafky, sv. 13, přel. a ed. Věra Koubová, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2007, s. 589; editorka doplňuje: „Tento dopis našel Brod po Kafkově smrti mezi jeho papíry. Možná ho Kafka napsal krátce předtím, než předal Mileně Jesenské své deníky. Vedlo se mu tehdy obzvlášť zle.“ Srov. Věra Koubová: „Poznámky“, tamtéž, s. 795–1079, zde s. 1000.

5) Koncept dopisu Franze Kafky Maxi Brodovi 29. 11. 1922, in F. Kafka: *Dopisy přátelům a jiná korespondence*, cit. dílo, s. 675–676. Také tento dopis našel Brod po Kafkově smrti v jeho „papírech“. Začátkem října 1921 přenechal Kafka své deníkové sešity Mileně, srov. V. Koubová: „Poznámky“, cit. dílo, s. 1040.

fyzickou destrukci nepublikovaného díla, jež byly vyvolány pochybnostmi autora samého⁶ či zmíněnými nejvyššími náboženskými měřítky, která autor na své texty kladl. Záhy po Kafkově smrti Brod vysvětloval motivy, jež ho k rozhodnutí nesplnit Kafkovo přání vedly: jako hlavní z nich uvedl skutečnost, že když mu v roce 1921 Kafka ukázal obsah své poslední vůle, Brod mu odpověděl: „Pokud ode mě vážně očekáváš něco takového, říkám Ti rovnou, že Tvé přání nevyplním.“ Z toho Brod vyvozoval, že kdyby Kafka své přání myslel „s bezpodmínečnou a nejzazší vážností“, byl by rolí vykonavatele pověřil někoho jiného a před svou smrtí by své poslední přání zaznamenal znovu. Jako další argument totiž Brod uvedl skutečnost, že obě formulace Kafkovy poslední vůle „pocházejí z doby, kdy sebekritické tendence mého přítele dosáhly svého vrcholu“, zatímco v posledním roce jeho života „nabralo celé jeho bytí netušený, nový, šťastný, pozitivní směr, který tuto sebenenávisť a nihilismus vyvrací“.⁷

Brodovu argumentaci by podporovala například skutečnost, že Kafka se ještě krátce před smrtí věnoval stránkovým korekturám prózy *První hoře*, kterou přitom podle zmíněného tužkou psaného přání určil ke spálení. Erich Heller navíc uvádí „jiné a silnější“ důvody, které Brod přehlédl či potlačil: Kafka v dopise Brodovi z roku 1922 píše o ambivalentní podstatě svého „sebeodsuzování“, které vyjadřuje nejen to, co si o své tvorbě skutečně myslí, ale je zároveň metodou, jež i vydavatele svádí k „přesvědčení, že si povídky opravdu váží proto, že ji autor tak velice odsoudil“.⁸ Tyto „pokoutní triky“, jak připomíná Heller, by tak ztěžovaly posuzování toho, do jaké míry byla Kafkova poslední vůle jeho skutečným přáním a do jaké míry onou metodou.⁹ Hellerovo pojetí „pravdivé metody“ lze doplnit o aspekt formulační stylizace Kafkova posledního přání (v různých jeho podobách), které je Kafkovou odpovědí na analogické Brodovo přání ve věci jeho vlastních rukopisů, jež Brod vyjádřil těmito slovy: „**Uzavřený balíček, který jsem Ti předal** a který máš u sebe v bytě, musíš také ihned po mé smrti **neotevřený** zničit.“ Znění Kafkových posledních přání svědčí o zřejmé inspiraci touto původní Brodovou formulací.¹⁰ V tomto kontextu uvádí Beate Müllerová, že v Kafkově případě nejde pouze o sám akt zničení vlastních rukopisů, ale o přání či metodu, kterou Kafka využívá i ve svém literárním díle. Motiv cenzury ztělesňující akt posouzení toho, co má a co nemá být zachováno či zveřejněno, nachází Müllerová zároveň transponovaný ve funkci estetického prostředku v Kafkově

6) Beate Müllerová: „Cenzura a kulturní regulace: mapování terénu“, přel. Pavel Janáček, in Tomáš Pavlíček, Petr Piša, Michael Wögerbauer (eds.): *Nebezpečná literatura? Antologie z myšlení o literární cenzuře*, Brno, Host 2012, s. 217–247, zde s. 247.

7) M. Brod: „Franz Kafkas Nachlaß“, cit. dílo, s. 108.

8) Erich Heller: „Doslov“, in Franz Kafka: *Dopisy Felici*, Dílo Franze Kafky, sv. 11, přel. Viola Fischerová, ed. Eva Pátková, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 1999, s. 936–966, zde s. 940. Jde o dopis, v němž Kafka hovoří o této své metodě: „Můj sebeodsudek má dvě tváře, tou první je pravda, a tak by mě obšťastnilo, kdybych ten malý protivný příběh mohl vzít z Wolffovy [vydavatel Kurt Wolff, JS] zásuvky a vymazat z jeho paměti [...]; pak je to ale nevyhnutelně i metoda a znemožňuje Wolffovi např., aby s mým sebeodsuzováním souhlasil, a to ne z pokrytectví, [...] nýbrž kvůli metodě.“ Franz Kafka Maxi Brodovi 26. 6. 1922, in F. Kafka: *Dopisy přátelům a jiná korespondence*, cit. dílo, s. 603–614, zde s. 614.

9) Kafkova vůle tak „neměla doslovné znění a doslovné znění nemělo žádnou vůli“. E. Heller: „Doslov“, cit. dílo, s. 940, 943.

10) Jde o dopis Maxe Broda Franzi Kafkovi z 21. 12. 1918, v němž Brod příteli nastiňuje opatření, která by měl Kafka podniknout v případě Brodova úmrtí. Blíže viz V. Koubová: „Poznámky“, cit. dílo, s. 941; táž: „Slovo o autorovi“, in F. Kafka: *Dopisy přátelům a jiná korespondence*, cit. dílo, s. 1156–1159.

povídce *V kárném táboře*,¹¹ a to nikoli v podobě destruktivního prvku, ale právě v podobě literární metody.

Vydání – podle možnosti – úplné

Bezprostředně po Kafkově smrti se Brod začal snažit o shromáždění veškerých jeho rukopisů: hledal je v Kafkově pražském pokoji, pokoušel se je získat od Kafkových příbuzných.¹² Záhy začal usilovat také o jejich vydání. Všechny Brodovy edice přitom byly vedeny záměrem představit Kafkovo dílo co možná nejširšímu publiku – proto také chtěl vydat nejprve Kafkovy romány, „nejskvostnější část jeho odkazu“,¹³ od nichž si (oprávněně) sliboval největší čtenářský zájem. Brod původně zamýšlel vydat Kafkovy romány v pořadí podle data jejich vzniku, kvůli sporům o práva s Kafkovým vydavatelem Kurtem Wolffem, týkajícím se prózy *Nezvěstný (Amerika)*, však musel vydat nejprve *Proces*. Brodovým hlavním zájmem bylo, aby román vyšel co nejdříve – to se podařilo již necelých deset měsíců po Kafkově smrti. Svou editorskou strategii formuloval Brod již krátce po Kafkově smrti v úvodem zmíněném článku, v němž ohlašoval svou snahu ukázat, že „vlastní význam Franze Kafky [...] spočívá ve velké epické formě, ve výstavbě a uzavřenosti jeho prozaického díla“.¹⁴

Brod nebyl profesionálním editorem a jeho ediční praxe nespĺňovala vědecké nároky. Uspořádání a podoba vydávaných textů byly do značné míry dílem Brodovy interpretace, respektive „pocitu“.¹⁵ Široká škála konkrétních Brodových edičních zásahů do Kafkových rukopisů se pak nevyčerpává zásahy do podoby interpunkce a členění Kafkových textů, v nichž tedy neprovádí pouze nutné změny, ale lze hovořit o tom, že do hry vstupuje zároveň jako spoluautor (*Ko-Autor*),¹⁶ který se z fragmentárních textů snaží vytvořit ucelené

11) Beate Müller: „Die grausame Schrift: Zur Ästhetik der Zensur in Kafkas ‚Strafkolonie‘“, *Neophilologus* 84, 2000, č. 1, s. 107–125.

12) Brodovi se však nepodařilo získat Kafkovy dopisy od jeho sester a rukopisy z doby posledních měsíců Kafkova pobytu v Berlíně, které mu odmítla předat Dora Diamantová; některé z nich zřejmě spálila na přání autora, část z nich zabavilo gestapo v roce 1933 při prohlídce jejího berlínského bytu (tyto rukopisy byly nalezeny v tamějších archivech), množství Kafkových rukopisů gestapo našlo a zničilo v roce 1939. Největší část Kafkovy rukopisné pozůstalosti však zachránil v roce 1939 Brod tím, že ji z Prahy odvezl do Tel Avivu. Blíže o dalším osudu Kafkových rukopisů viz Ulrich Ott: „Kafkas Nachlaß“, in Malcom Pasley: *Franz Kafka. Der Proceß. Die Handschrift Redet*, Marbach am Neckar, Deutsche Schillergesellschaft 1990 (*Marbacher Magazin* 52, 1990), s. 61–99; Manfred Engel: „Ausgaben und Hilfsmittel“, in M. Engel, B. Auerochs (eds.): *Kafka-Handbuch*, cit. dílo, s. 517–527, zde s. 517–518.

13) M. Brod: „Franz Kafkas Nachlaß“, cit. dílo, s. 109.

14) Tamtéž.

15) Z jeho interpretace zároveň vycházely i všechny pozdější – blíže viz Annette Steinich: „Kafka-Editionen“, in Rüdiger Nutt-Kofoth, Bodo Plachta (eds.): *Editionen zu deutschsprachigen Autoren als Spiegel der Editions-geschichte*, Tübingen, Niemeyer 2005, s. 247–262, zde s. 251.

16) Tamtéž, s. 252. Brod své ediční zásahy zdůvodňuje tak, že „podobný pokus, jaký jsem zde učinil, se nikdy nemůže zdařit zcela jednoznačně, ale i doslovné otřštění, dokonce ani fotografická reprodukce jednotlivých vzájemně si odporujících verzí [...] by nepřinesla žádné řešení, a tak publikace [je, JS] jako jeden z oněch úkolů, které nikdy nevedou ke konci, jako jedna z oněch ‚Čínských zdí‘, které v Kafkově díle zaujímají tak význačné místo“. Max Brod: „Nachwort“, in Franz Kafka: *Beschreibung eines Kampfes. Novellen, Skizzen, Aphorismen aus dem Nachlaß*, Gesammelte Schriften, sv. 5, eds. Max Brod, Heinz Politzer, Prag, Heinrich Mercy Sohn 1936, s. 306–319, zde s. 318. Zároveň je však třeba dodat, že například svazek *Dopisů Mileně* z roku 1952, který připravoval Willy Haas, byl ještě selektivnější a méně spolehlivou kompilací než jakékoli Brodovo vydání.

dílo, do něhož však některé z původních zlomků nezapadají a jsou z nového díla vyloučeny. V souladu s touto strategií tak Brod například z vydání *Procesu* vyřadil veškeré fragmentární pasáže; přitom ale čtenáře ujistil, že „příliš nechybí“ a že jim předkládá pouze dokončený materiál. V tomto smyslu pak Kafka a Brod představují poněkud nezvyklou a specifickou dvojici: Kafka jako autor tvořící fragmenty a žádající jejich spálení oproti Brodovi, editoru zaměřenému na „dílo“.

Zpočátku byl tento Brodův přístup mnoha kritiky kladně přijímán (například Hermanem Hessem či Siegfriedem Kracauerem) s tím, že čtenáři tak mohou text vnímat jako „téměř úplný“. Od vydání k vydání lze ale pozorovat – i v souvislosti s dobovým vývojem textologie a měnicími se nároky na ediční úpravu textů – stále větší Brodovu snahu o „filologizaci“. Brod stále častěji vkládal do příloh části textu, které v předchozích vydáních kvůli jejich fragmentární povaze vynechal, a zároveň doplňoval stále nové poznámky. Již v případě prvního vydání *Procesu* (1925) tak Brod například sliboval, že další materiál, vztahující se k této próze, zařadí do plánovaného posledního svazku souborného vydání Kafkova díla.¹⁷

Stále častěji se pak objevovala kritika Brodova editorského přístupu, na niž byl nucen reagovat. V pozdějších vydáních tak Brod například přiznal, že když šlo o to, jakým způsobem má text *Procesu* rozčlenit do kapitol, spoléhal na svůj pocit; argumentoval tím, že vzhledem k tomu, že Kafka mu předčítal celý text, lze jeho pocitům v této věci věřit. V případě čtvrtého vydání *Procesu* (1950) byl však již Brod nucen uznat, že je možné, že jednotlivé kapitoly uspořádal ve špatném pořadí: pátá kapitola totiž mohla být ve skutečnosti kapitolou druhou.¹⁸

A. jako Abraham

Zmíněné Brodovo rozhodnutí týkající se strategie představení Kafkova díla, z něhož měly být uvedeny nejprve čtenářsky nejtatraktivnější romány, a druhé zmíněné rozhodnutí – opět v zájmu „čtenářsky přívětivého“ vydání – přeměnit texty v pokud možno „hotová“ a dobře čitelná „díla“, zastřít jejich fragmentární povahu, měla však dlouhodobý dopad na rozumění konkrétním Kafkovým textům i chápání Kafkova díla jako celku. Nejdrastičtějším příkladem zacházení s různými fragmenty a verzemi textu může být Brodova ediční úprava prózy *Popis jednoho zápasu*, kdy zájem editora vytvořit „čtivou, v sobě uzavřenou verzi“¹⁹

17) Osman Durrani označuje tuto Brodovu strategii shromažďování fragmentárního materiálu na konci svazku či v podobě přílohy za „metodu defragmentizace“, viz Osman Durrani: „Editions, Translations, Adaptations“, in Julian Preece (ed.): *The Cambridge Companion to Kafka*, Cambridge, Cambridge University Press 2002, s. 206–225.

18) Tento „nejspornější projekt kafkovské filologie“ je problematický především proto, že Kafka nezanechal žádné odkazy ke správnému pořadí kapitol. Brodův editorský konstrukt poté po dlouhou dobu určoval východiska bádání o *Procesu*; také kritické vydání do značné míry následuje Brodovo řazení kapitol. Blíže viz Roland Reuß: „Zur kritischen Edition von ‚Der Process‘ im Rahmen der Historisch-Kritischen Franz Kafka-Ausgabe“, in Franz Kafka: *Der Process*, Historisch-Kritische Ausgabe sämtlicher Handschriften, Drucke und Typoskripte. Franz Kafka-Hefte, sv. 1, eds. Roland Reuß, Peter Staengle, Basel – Frankfurt am Main, Stroemfeld 1997, s. 3–25, zde s. 12. Podrobněji k dataci jednotlivých kapitol viz Franz Kafka: *Der Proceß. Apparatband*, Schriften, Tagebücher, Briefe. Kritische Ausgabe, díl 4, sv. 2, ed. Malcolm Pasley, Frankfurt am Main, S. Fischer 1990, s. 111–123; ne všechny indicie jsou však přesvědčivé: blíže viz Manfred Engel: „Der Process“, in M. Engel, B. Auerochs (eds.): *Kafka-Handbuch*, cit. dílo, s. 192–207, zde s. 192.

19) M. Brod: „Nachwort“, cit. dílo, s. 308.

vedl k tomu, že začlenil do textu i pasáže, které Kafka vyškrtl – výsledkem pak byla poněkud svévolná a edičně značně pochybná kontaminace obou původních verzí povídky.²⁰

Textům z Kafkovy pozůstalosti se Brod snažil propůjčit charakter „děl“ (a částečně i větší čtenářskou atraktivitu) také tím, že doplňoval jejich názvy – jež však často nebyly v souladu s tituly, které pro ně zamýšlel sám Kafka. Fragment, jenž Kafka označoval titulem *Der Dorfschullehrer* (*Vesnický učitel*), Brod opatřil titulem *Der Riesenmaulwurf* (*Obří krtek*), jakkoli se Brodův název ukazuje jako zavádějící, neboť onen obří krtek se ve vyprávění objevuje pouze marginálně;²¹ román *Der Verschollene* (*Nezvěstný*) pak Brod vydal pod titulem *Amerika*,²² neboť, jak uvádí, jej Kafka v hovoru zpravidla označoval jako „americký román“; Kafka sám přitom zamýšlený titul *Nezvěstný* uvádí ve svých denících i v *Dopisech Felici*.²³

Brodova snaha vytvořit z fragmentu „dílo“ s sebou nesla množství následných interpretačních problémů: povídka *Doupě* (*Der Bau*; Brodův titul)²⁴ v rukopise končí slovy „ale nic se nezměnilo“ (*aber alles blieb unverändert, das*),²⁵ jež se nacházejí na konci strany rukopisu. Tento fakt otevírá možnost, že další strany (jež mohly obsahovat pokračování či konec povídky) se ztratily, přičemž na základě současného stavu bádání nelze jednoznačně rozhodnout, zda povídka původně pokračovala, či zda ji Kafka zanechal úmyslně jako fragment. Brod ve svém vydání zjevně ze snahy o uzavřenost této povídky upravil poslední větu do ukončené podoby: „Ale nic se nezměnilo.“ (*Aber alles blieb unverändert.*)²⁶ Učinil tak i přesto, že znal „tvrzení Dory Diamantové, že povídka [...] původně končila smrtí zvířete v boji s neznámým protivníkem“.²⁷ Jakkoli je tento Brodův zásah pro interpretaci zásadní, bylo na něj upozorněno teprve roku 1972.²⁸

Konkrétní Brodovy ediční zásahy do jednotlivých Kafkových textů tak mají nejen podobu úpravy členění textu, interpunkce a jazykových prostředků; úpravy jazyka, které směřovaly k nadregionalizaci, maximálnímu přizpůsobení Kafkova jazyka standardní

20) V roce 1969 vytvořil Ludwig Dietz spolehlivější edici obou verzí *Popisu jednoho zápasu*, na jejímž vzniku se podílel i Brod, který k ní také napsal doslov; srov. Barbara Neymeyr: „Beschreibung eines Kampfes“, in M. Engel, B. Auerochs (eds.): *Kafka-Handbuch*, cit. dílo, s. 91–102, zde s. 91.

21) Bernard Dieterle: „Kleine nachgelassene Schriften und Fragmente 2“, in M. Engel, B. Auerochs (eds.): *Kafka-Handbuch*, cit. dílo, s. 260–280, zde s. 267.

22) Franz Kafka: *Amerika. Roman*, ed. Max Brod, München, Kurt Wolff 1927.

23) Franz Kafka Felici Bauerové 11. 11. 1912, in F. Kafka: *Dopisy Felici*, cit. dílo, s. 62–65, zde s. 63. Tento původní titul se s konečnou platností etabloval teprve v kritickém vydání.

24) Jde o jednu z posledních povídek, které Kafka napsal (povídka vznikla mezi listopadem 1923 a lednem 1924); viz Brodovo vydání: Franz Kafka: *Beim Bau der Chinesischen Mauer. Erzählungen und Prosa aus dem Nachlaß*, eds. Max Brod, Hans Joachim Schoeps, Berlin, Gustav Kiepenheuer 1931, s. 77–130.

25) Franz Kafka: *Povídky*, díl 3. *Manželský pár a jiné texty z pozůstalosti*, Dílo Franze Kafky, sv. 3, přel. Jiří Stromšík, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2003, s. 264; srov. Franz Kafka: *Nachgelassene Schriften und Fragmente II. Textband*, Schriften, Tagebücher, Briefe. Kritische Ausgabe, díl 2, sv. 1, ed. Jost Schillemeit, Frankfurt am Main, S. Fischer 1992, s. 632.

26) Srov. tamtéž.

27) Viz Max Brod, Hans Joachim Schoeps: „Nachwort“, in F. Kafka: *Beim Bau der Chinesischen Mauer, Erzählungen und Prosa aus dem Nachlaß*, eds. Max Brod, Hans Joachim Schoeps, Berlin, Gustav Kiepenheuer 1931, s. 250–266, zde s. 261–262.

28) Uvedená změna hraje mimo jiné zásadní roli v otázce, zda povídka představuje spíše (ukončený) sled životních stadií, který končí (možnou) smrtí hlavní postavy, či zda vyprávění dává monologem hrabajícího zvířete výraz teoreticky nepřetržitému stavu či procesu. Blíže viz Vivian Liska: „<Der Bau>“, in M. Engel, B. Auerochs (eds.): *Kafka-Handbuch*, cit. dílo, s. 337–343, zde s. 337.

němčině, měly Kafkovo dílo zpřístupnit co možná nejširšímu okruhu čtenářů. Posouvají se ale zároveň směrem k zásahům, které záměrně mění významovou rovinu textu. Část z nich pak lze označit za cenzurní zásahy v užším slova smyslu (jak je ostatně nazývá i sám Brod). Tyto zásahy se však liší funkčně i svou konkrétní realizací. První případ představují tzv. sířemské aforismy, jež vznikly za Kafkova pobytu u sestry Ottly v Sířemi. Z aforismů obsažených ve dvou sešitech z let 1917–1918 (oktávové sešity G, H) Kafka pro čistopis vybral a často značně přepracoval krátké texty, jež přepsal na samostatné číslované lístky; tyto aforismy později ještě přepracovával, doplňoval a obměňoval. Brod tento soubor zveřejnil roku 1931 ve svazku *Beim Bau der Chinesischen Mauer (Při stavbě Čínské zdi)* pod editorským titulem *Betrachtungen über Sünde, Leid, Hoffnung und den wahren Weg (Úvahy o hříchu, utrpení, naději a pravé cestě)* a oproti rukopisu v něm provedl řadu úprav: Kafkovy škrty jsou vyznačeny, nikoli však provedeny, pořadí a číslování v některých případech neodpovídá rukopisu. Především však Brod oproti Kafkovu čistopisu vypustil zápis na lístku číslo 8/9:

Rodička čteného potomstva, místy již zahnívající, páchnoucí fena, která mně ale v dětství byla vším, která mně [sic] neustále věrně sleduje a již nejsem s to uhodit, před kterou však, štítě se i jejího dechu, krok za krokem ustupuji dozadu, a která mě přesto, když se nerozhodnu jinak, zažene do rohu zdi, jenž je již na dohled, aby tam na mně a se mnou zcela zetlela, zhnisaná a červy prolezlé maso svého jazyka až do konce – ctí mě to? – na mé ruce.²⁹

Důvodem vypuštění bylo v tomto případě zjevně to, že text neodpovídal Kafkově obrazu, který chtěl Brod čtenáři zprostředkovat.³⁰

V případě tzv. sířemských aforismů Brod na dlouhou dobu ovlivnil bádání především tím, že všichni následující interpreti se nejprve museli vymezit vůči jeho tezím: pro Broda stojí tyto aforismy ve středu jeho výkladů Kafky jako „obnovitele starožidovské religiozity“. Touto představou je zřejmě motivován také Brodův zásah, jímž v případě aforismů, v nichž hraje hlavní roli anonymní A., nahrazuje tohoto A. Abrahamem – v odkazu na Kierkegaardovu *Bázeň a chvění*.³¹

Max musel tu větu vyškrtnout

Každá edice Kafkových textů bude vždy nutně – více či méně – editorským konstruktem. Ve velké míře to platí o souboru Kafkových „deníkových“ sešitů, korpusu dvanácti kvartových sešitů, dvou konvolutů sestávajících z volných listů a čtyř cestovních deníků.³² V sešitech se deníkové záznamy mísí s texty vyznačujícími se literární fikcí – lze tak hovořit o tom, že tato symbiotická povaha „deníku“ plní jistou „koordinační“ funkci

29) Franz Kafka: *Povídky*, díl 2, *Popis jednoho zápasu a jiné texty z pozůstalosti*, Dílo Franze Kafky, sv. 2, přel. Jiří Stromšík, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 2003, s. 355–356.

30) Blíže viz Manfred Engel: „Zürauer Aphorismen“, in M. Engel, B. Auerochs (eds.): *Kafka-Handbuch*, cit. dílo, s. 281–292, zde s. 282.

31) F. Kafka: *Povídky*, díl 2, cit. dílo, s. 346.

32) Deníkové záznamy se však objevují i mezi záznamy „vypravěčského charakteru“ v oktávových sešitech – blíže viz Philipp Theisohn: „Die Tagebücher“, in M. Engel, B. Auerochs (eds.): *Kafka-Handbuch*, cit. dílo, s. 378–390, zde s. 378–380.

prostředníka mezi prožitou skutečností a literární fikcí. Mezi faktem a fikcí přitom nelze vždy spolehlivě rozlišit: „deníkové“ záznamy lze často zasadit do širší textové souvislosti jak s fikcionálními, tak i biografickými konotacemi.³³ Kafka sám ve svých sešitech tyto polohy neodděluje a přesné hranice obou textových korpusů tak zůstávají nutně neurčitě. Často je obtížné rozhodnout, zda byl text napsán s ohledem na možné literární užití, či jde o pouhé zachycení dojmů a myšlenek bez literárního záměru; v tzv. „deníkových“ sešitech přitom záznamů s prvky literární fikce či narativních pokusů nalezneme stovky.³⁴

Výběr z Kafkových deníků Brod poprvé vydal roku 1937,³⁵ v roce 1951 pak připravil jejich „relativně úplné“ souborné vydání.³⁶ Podobně jako editoři kritického vydání, kteří pečlivě rozlišují mezi tzv. „Deníky“ a tzv. „Spisy a fragmenty z pozůstalosti“,³⁷ vypreparoval Brod z „deníkových“ sešitů „literární texty“, tj. „novely“ a „skici“ – texty, které považoval za hodné a způsobilé k samostatnému publikování, a vydal je v souboru próz.³⁸ Odlišnost Brodových vydání oproti vydání kritickému se však ukáže při bližším pohledu na kritéria výběru a ediční práci s „deníkovými“ i „literárními“ texty. Z deníkových fragmentů učinil Brod „literární texty“ tím, že je opatřil titulem a ucelenou formou. Kritériem pro něj přitom bylo, aby vybrané texty byly dostatečně „substanciální“, tj. aby vykazovaly „povahu díla“ a také (podle Broda) přiměřenou délku pro otištění v podobě samostatného textu.³⁹

Druhé vydání *Deníků* nazývá Brod „vydáním podle možnosti úplným“ s jistými „nutnými“ edičními zásahy, jež rozděluje do několika typů:

Některá malá krácení byla však i nyní nutná. Vynechány byly jednotlivosti, které se zdály bezvýznamné, protože byly příliš zlomkovité. Zde většinou jde jen o několik slov. Dále jsem nezařadil některé záznamy, které se s malými obměnami opakují. Někdo možná usoudí, že jsem těch variant zařadil do textu spíš příliš mnoho. Je totiž těžké stanovit zde hranici. V několika (málo) případech nebyly do textu pojaty příliš intimní záznamy ani kritika, která by se mohla toho či onoho příliš dotknout a která v Kafkově duchu jistě nebyla určena pro veřejnost. Jména žijících osob byla většinou označena jen začátečními písmeny nebo písmeny neurčitými, například N. – pokud neběží o umělce nebo politiky, kteří v důsledku své veřejné působnosti musejí být na kritiku stále připraveni. Kdežto při polemikách s jinými dosud

33) Tamtéž, s. 381–383.

34) Viz Franz Kafka: *Tagebücher. Kommentarband*, Schriften, Tagebücher, Briefe. Kritische Ausgabe, díl 6, sv. 3, ed. Hans-Gerd Koch, Frankfurt am Main, S. Fischer 1990, s. 297–301; viz též B. Dieterle: „Kleine nachgelassene Schriften und Fragmente 2“, in M. Engel, B. Auerochs (eds.): *Kafka-Handbuch*, cit. dílo, s. 261.

35) Franz Kafka: *Tagebücher und Briefe*, Gesammelte Schriften, sv. 6, eds. Max Brod, Heinz Politzer, Prag, Heinrich Mercy Sohn 1937.

36) Franz Kafka: *Tagebücher 1910–1923*, Gesammelte Werke, ed. Max Brod, Frankfurt am Main, S. Fischer 1951.

37) Franz Kafka: *Tagebücher. In der Fassung der Handschrift. Textband*, Schriften, Tagebücher, Briefe. Kritische Ausgabe, díl 3, sv. 1, eds. Hans-Gerd Koch, Michael Müller, Malcolm Pasley, Frankfurt am Main, S. Fischer 1990.

38) Srov. například soubor Franz Kafka: *Beschreibung eines Kampfes. Novellen, Skizzen, Aphorismen aus dem Nachlaß*, Gesammelte Schriften, sv. 5, eds. Max Brod, Heinz Politzer, Prag, Heinrich Mercy Sohn 1936.

39) Celkově však lze konstatovat, že Brod projevil pozoruhodně dobrý cit pro „kvalitu díla“ pozůstalostních textů. Jednotlivé texty, které osamostatnil z rukopisného kontextu, je však třeba vykládat nikoli jako samostatné texty, ale právě s vědomím celku, z něhož je Brod vypreparoval – Manfred Engel: „Kleine nachgelassene Schriften und Fragmente 3“, in M. Engel, B. Auerochs (eds.): *Kafka-Handbuch*, cit. dílo, s. 343–370, zde s. 365.

žijícími osobami jsem provedl škrty, nepovažoval jsem za nutné takto cenzurovat [*habe ich eine solche Zensur /.../ nicht für nötig gehalten*] to málo, co Kafka (zčásti s rozpustile hravým humorem, zčásti vážně) pronáší proti mně samému.⁴⁰

Brodovy ediční i v užším smyslu cenzurní zásahy se při srovnání s kritickým vydáním *Deníků* ukazují zřetelně: právě v *Denících* nacházíme největší množství Brodových zásahů, typických i pro všechny další jím vydané svazky Kafkových děl. Hans-Gerd Koch uvádí na osm desítek Brodem vypuštěných míst a konstatuje, že anglické vydání *Deníků* z let 1947–1948 je tak úplnější než všechna pozdější Brodova vydání.⁴¹ Některé z úprav Brod ve svém výčtu nepřiznává: upravuje interpunkci a svazuje ji podle přísných školských zásad, jakkoli Kafkova osobitá interpunkce není dílem autorovy neznalosti, ale snahy o zdůraznění rytmického členění vět. Brod provádí také stylistické úpravy: mění například i pořadí vět. Záznamy opakující se v různých variantách opět přizpůsobuje principu „vstřícnosti vůči čtenáři“ a vytváří z nich „jakousi jejich hypoteticky definitivní podobu“.⁴² Stejný princip jej vede k tomu, že vedle krátkých fragmentů vynechává i obsáhlé pasáže Kafkových výpisků z četby (z *Dějin literatury jidiš a Hovorů s Goethem*),⁴³ které zjevně nepovažuje za dostatečně čtenářsky zajímavé. Brod se dopouští také nevědomých vynechávek a nepřesností plynoucích z přehlédnutí a nesprávného čtení rukopisu, a v některých případech tak mění smysl textu.

Záměrně však významovou rovinu textu mění především takovými zásahy, jako jsou výpustky určitých pasáží; funkce těchto zásahů se však v konkrétních případech liší. Brod například vypustil veškeré poznámky z posledních let Kafkova života, které by Kafku ukazovaly ve stavu rozrušení a zoufalství: „Bezmoc. Pes na řetěze, ohlédnutí za temným domem“⁴⁴ či „Záchvaty, strach. Krysy, které se po mně sárou a které svým pohledem rozmnožují“.⁴⁵

Dále došlo k eliminaci intimních záznamů, které Brod zřejmě považoval za nevkusné či vulgární: „Chodil jsem kolem toho bordelu jako kolem domu milenky“,⁴⁶ „Jako chlapec jsem byl (a byl bych velmi dlouho zůstal, kdybych do sexuálních věcí nebyl zavlčen násilím) ve vztahu k sexuálním záležitostem tak nevinný a nevzrušený jako dnes například vůči teorii relativity“⁴⁷ či pasáž o Alfredu Kubinovi: „Vyprávění o jeho potenci přivádí

40) Max Brod: „Nachwort“, in Franz Kafka: *Tagebücher 1910–1923*, Gesammelte Werke, ed. Max Brod, Frankfurt am Main, S. Fischer 1951, s. 722–727, zde s. 722–723, český překlad dle Josef Čermák: „Poznámka překladatele“, in Franz Kafka: *Deníky 1909–1912*, Dílo Franze Kafky, sv. 7, přel. a ed. Josef Čermák, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 1997, s. 339–345, zde s. 341.

41) Hans-Gerd Koch: „The Critical Edition of Kafka's Diaries: Basis and Challenge for a New Translation?“, přel. Marc Iwand, *Journal of the Kafka Society of America* 13, 1989, č. 1/2, s. 49–54, zde s. 51.

42) J. Čermák: „Poznámka překladatele“, cit. dílo, s. 343.

43) H.-G. Koch: „The Critical Edition of Kafka's Diaries: Basis and Challenge for a New Translation?“, cit. dílo, s. 50.

44) Deníkový záznam z 24. 2. 1922, Franz Kafka: *Deníky 1913–1923*, Dílo Franze Kafky, sv. 8, přel. Věra Koubová, Praha, Nakladatelství Franze Kafky 1998, s. 268.

45) Deníkový záznam z 16. 3. 1922, tamtéž, s. 270.

46) Deníkový záznam z roku 1909, F. Kafka: *Deníky 1909–1912*, cit. dílo, s. 10.

47) Deníkový záznam z 10. 4. 1922, F. Kafka: *Deníky 1913–1923*, cit. dílo, s. 272.

člověka na myšlenku, jak asi zvolna strká do žen svůj velký úd. Jeho parádním kouskem v dřívějších dobách bylo ženy tak unavit, že už nemohly. Byly pak bez ducha, zvířata.⁴⁸

Také pasáž, o níž zřejmě předpokládal, že by mohla poškodit jeho vlastní obraz, Brod z vydání vypustil. Jakkoli sice tvrdí, že nepovažoval za nutné „cenzurovat“ to málo, co Kafka pronáší proti němu, vypustil z vydání *Deníků* Kafkův záznam, podle něhož Brod pro *Prager Tagblatt* cenzuroval berlínský referát o svém a Werfelově večeru, v němž byl Franz Werfel označen za ‚mnohem významnějšího‘ autora než Brod:⁴⁹ „Max přijel včera z Berlína. V *Berliner Tagblatt* o něm ovšem jistý muž z *Fackel* napsal, že je nezištný, poněvadž předčítal z ‚mnohem významnějšího Werfla‘. Max musel tu větu vyškrtnout, než kritiku donesl k otištění do *Prager Tagblatt*.“⁵⁰

Zatímco tedy některé Brodovy zásahy vycházely z dobového editorského úzu (šifrování jmen žijících osob), dalšími chránil svůj obraz Kafky a jeho díla, jemuž – vlastními slovy – projevoval „fanatickou úctu“, jiné vycházely z čistě osobních pohnutek: tehdy, když chtěl bránit svůj vlastní obraz.

Číst to, co bylo vyškrtnuto

Snaha Maxe Broda zpřístupnit Kafkovo dílo co možná nejširšímu publiku došla svého naplnění: Brodova vydání, v nichž byly texty uspořádány podle jeho interpretace a pocitu, utvářela Kafkův obraz mezi čtenáři i badateli až do devadesátých let. Veškeré jejich výklady nutně musely vycházet právě z Brodovy interpretace textu, protože ve většině případů byly Kafkovy texty dostupné jedině v Brodově ediční úpravě. Nedostupnost Kafkových rukopisů představovala jeden ze způsobů, jímž Brod bránil svou edici Kafky (a spolu s tím i svůj vlastní obraz výlučného editora a interpreta Kafkových textů) před konkurenčními edicemi a výklady. Skutečnost, že je pro jiná vydání na dlouhou dobu zneprístupnil, představuje nejproblematictější prvek Brodových vydavatelských snah.⁵¹

Také zásluhou této strategie lze Brodovu snahu o kanonizaci Kafky označit za úspěšnou. Při bližším pohledu přicházejí při tomto procesu ke slovu „strážci tradice“, jejichž roli popsal Aleida a Jan Assmannovi:⁵² vedle cenzury, plníci funkci vymezení hranice mezi tím, co je, a tím, co není kánon, je to pak zejména péče o text, spojená s opakovanými úpravami a doplňováním nových vydání. Její potřebu vyvolal právě úspěch Brodovy snahy o kanonizaci Kafkova díla. Prostředky, jimiž bylo této kanonizace dosaženo, se však paradoxně na rovině textu zároveň ukázaly jako nedostatečné.

Proměňující se přístup k vydávání Kafkových textů je nutné vidět v souvislostech proměn textologie a dobově se měnících nároků na podobu edičních úprav, zvláště v případě pozůstalostních textů. Vývoj od „čtenářsky přívětivého“ vydání, kvůli němuž byly v zájmu

48) Deníkový záznam z 26. 11. 1911, F. Kafka: *Deníky 1909–1912*, cit. dílo, s. 160.

49) J. Čermák: „Poznámka překladatele“, cit. dílo, s. 342.

50) Deníkový záznam z 18. 11. 1911, F. Kafka: *Deníky 1909–1912*, cit. dílo, s. 176. Pasáž z onoho referátu, kterou „musel“ Brod vyškrtnout, cituje Josef Čermák: „Komentář“, in F. Kafka: *Deníky 1909–1912*, cit. dílo, s. 312–313.

51) V roce 1956 deponoval Brod Kafkovy rukopisy do bankovního sejfů nakladatele Salmana Schockena v Curychu, odkud je v roce 1961 z pověření dědiců převezl Malcolm Pasley do Oxfordu; v tamní Bodleian Library se dodnes nachází největší část Kafkovy pozůstalosti. Podrobněji viz M. Engel: „Ausgaben und Hilfsmittel“, in M. Engel, B. Auerochs (eds.): *Kafka-Handbuch*, cit. dílo, s. 517.

52) Aleida Assmannová, Jan Assmann: „Kánon a cenzura jako kulturně-sociologické kategorie“, přel. Petr Píša, in T. Pavlíček, P. Píša, M. Wögerbauer (eds.): *Nebezpečná literatura?*, cit. dílo, s. 21–50, zde s. 27.

„ucelenosti díla“ vypuštěny fragmentární části rukopisu, k větší „filologizaci“, patrný již u Broda, směřoval posléze ke kritickému vydání.⁵³ To si kladlo za úkol zpřístupnit rukopisy v jejich úplnosti tak, aby byly splněny nároky specialistů, a zároveň sloužit jako trvalý základ čtenářských vydání. Dosud poslední fází představuje faksimilní vydání rukopisů doplněných přepisem, který se pokouší rukopisnou podobu převést co nejdůvěrněji do tiskové podoby. Touto snahou o úplnou dokumentaci („bez kompromisů“, jak tvrdí editor tohoto vydání) opouští faksimilní edice záměr čtenářských vydání a slouží primárně specialistům.⁵⁴

Na pozadí současného vývoje textologických zásad a se znalostí zmíněných novějších edic pak současní čtenáři i badatelé nutně vnímají zásahy obsažené v Brodových edicích jiným způsobem, než jak byly vnímány editorovými současníky. Brodovy edice, jež na určité dobu kanonizovaly Kafkovy texty i jejich čtení, pak stojí na počátku zvýšené citlivosti vůči zásahům do Kafkových textů: čím více se tyto texty stávají kanonickými, tím silněji jsou zásahy do nich vnímány jako cenzurní, jakkoli jde o úpravy, jež byly v dané době čtenáři chápány jako obvyklé a nutné.

Je zřejmé, že hlavním cílem kritického vydání bylo právě odvrátit se od Brodem ustavené podoby kanonizovaného textu a nabídnout jeho alternativu (a tedy i možnost jiného čtení) – což se (především podle editorů faksimilního vydání) editorům kritického vydání ve všech případech nepodařilo. Editoři faksimilního vydání se pak svým čtenářsky nevstřícným vydáním staví proti Brodově pojetí „díla“, v zájmu jehož kanonizace muselo být odhlédnuto od významu fragmentů, a vracejí se zpět k fragmentům již kanonizovaného díla. Lze tedy hovořit o tom, že nejnovější, faksimilní fáze vydávání Kafkova díla tak v důsledku soustřeďuje naši pozornost právě na čtení kanonizovaného fragmentu.

53) Kritické vydání Kafkova díla (Schriften, Tagebücher, Briefe. Kritische Ausgabe) vychází od roku 1982; české souborné vydání (Dílo Franze Kafky, 1997–2007) vychází právě z německého kritického vydání.

54) Dosud poslední ediční fáze začala roku 1995 vydáním úvodního svazku Historisch-Kritische Franz Kafka-Ausgabe. Ke sporům mezi zastánci kritického a faksimilního vydání viz např. M. Engel: „Ausgaben und Hilfsmittel“, in M. Engel, B. Auerochs (eds.): *Kafka-Handbuch*, cit. dílo, s. 520–523. K celkové koncepci faksimilní edice viz studii Rolanda Reuße „Lesen, was gestrichen wurde. Für eine historisch-kritische Kafka-Ausgabe“, in týž (ed.): *Einleitung*, Historisch-Kritische Ausgabe sämtlicher Handschriften, Drucke und Typoskripte, Basel – Frankfurt am Main, Stroemfeld 1995, s. 9–21.